

Házmester(nagy)hatalom

Képzeliük el azt a helyzetet, hogy van egy nagyszerű író, akin a politikailag elkötelezett kritika és a keményvonalas bürokrácia folyton fogást keres és talál. Minden lehetséges módon megnehezítik munkáját és pályáját. Ám az ország vezetője történetesen kedveli, sokra tartja, és voltaképp ez a biztosítéka írónk életének, művei megalkotásának.

Nem Molière-re gondolok, hanem Mihail Bulgakovra. Sztálin rafinált, sőt veszedelmes nagyrabecsülése persze nem mentette meg őt a mellőztetéstől és a nyomorúságtól, sőt olyan nehéz helyzetbe hozta, hogy kínjában színdarabot írt a fiatal Sztálinról – ám a *Batumi* című drámája is hivatalos visszautasításban részesült. Bulgakov hányattatásai hűen tükrözik a kor rettenetét. Közben egy pillanatra azon is elmélázik az ember, hogy Sztálin úgy tizenöt-tizenhét alkalommal nézte meg kedvenc kortárs drámaírójától *A Turbin család végnapjait*. (A művet 1926-ban vitte színre Sztanyiszlavszkij a Művész Színházban, s bőszen kikelt ellene többek közt a Proletárírók Oroszországi Egyesülete, amely szervezet csak 1932-ben kapcsolt és nevezte át magát Szovjet Írók Szövetségévé.)

Az *Iván, a rettentőt* 1931-ben írta Bulgakov, amikor egy biztató sztálini telefonhívás után állást kapott a még mindig Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko vezette Művész Színházban. (Ajánlott iro-

dalom ehhez a *Színházi regény*.) Vigjátékot akart írni (felteszem). Dacára annak, hogy első komédiáját, a tragikus farce-nak nevezett *Zojka lakását* sokan támadták, és a *Bíborsziget* című színdarab betiltásáról szóló *Bíborsziget* című színdarabjának előadását is betiltották 1929-ben. (Kontra, rekontra.) Új munkájához Feydeau-tól vett egy jól bevált trükköt: a kettős főszerepet. A címszerepet, Rettenetes Iván cárt ugyanaz a színész játssza, mint aki Iván Vasziljevics Bunsza-Koreckij házfelügyelőt. Utóbbi elvhű házmester elvtársként tüsténkedik, képviselve a hatalmat és gyakorolva a maga hatalmát az 1930-as években egy moszkvai bérházban. A darab főhőse pedig egy tudós, aki időgép előállításán fáradozik. Mint azt az amerikai filmekben már sokszor láthattuk, az időutazás-utaztatás megvalósítható, csak támadhatnak közben bonyodalmak. Például hogy nem a célszemély jut a célhelyre a célkorba, hanem valaki más valahová máshová és máskor. Esetünkben a házfelügyelő és a társaságában tartózkodó közönséges betörő keveredik a valahai cári udvarba, míg a véreskezű Rettegett Iván úgy négy-száz évet ugrik, és egy csóró feltaláló kietlen lakásában találja magát. Lesz ebből bohózáti bonyodalom, összetévesztés, bujkálás, kergetőzés, lótás-futás.

Bulgakovnak ehhez a letagadhatatlanul szomorú, szatirikus komédiájához szívesen nyúlnak a

groteszkre és a humorra fogékony rendezőink. Különösen az olyanok, akik átírós, képükre formálós fajták. Vecsei H. Miklós átdolgozását ifj. Vidnyánszky Attila vitte színre nyolc éve a Radnóti Színházban. A Mohácsi testvérek még Kaposváron kapták kezeik közé a művet. Most pedig Szegeden Fábíán Péter állította színpadra, aki eleve író-rendező, és eddigi munkáiból kiderült, hogy szeret bolyongani az időben. Írt és rendezett már (társakkal együtt) a jövőben játszódó színdarabot is. Átigazítása nyomán mostanra olyan jelenete is lett az *Iván, a rettentőnek*, amelyben az időgép annyira megbolondul, hogy az aktuális jelenben kötnek ki hőseink: a Szegedi Nemzeti Színház Kis-színpadán. Leesik az álluk, amikor hirtelen meglátják a velük szemben ülő közönséget. Némi döbrent csend után a házfelügyelő kap először észhez: „Engels a kereszten! Kik ezek?” – kérdezi. – „Miféle gyülekezés ez? Van erre engedélyük?” Tyimofejev felfedező megállapítja, hogy megnyílt a tér-idő, de nem a múlt felé, hanem a jövőbe. Az eltévedt időutazók érdeklődnek, hogy hányat írunk. Egy nézőnő készségesen bemondja: 2024-et. Van ám csudálkozás, hogy nincs már Szovjetunió, nincs SZKP. A színházból kiszaladó házfelügyelő rögtön hozza is a hírt, hogy az utcán sehol egy vörös zászló, és a Szovjetunió helyett valami Európai Uniót hirdetnek a feliratok. A tolvaj még megkérdez tőlünk valami olyasmit, hogy akkor ugye már nem egy elvetemült agresszor vezeti Oroszországot? – de erre már nem válaszolunk.

A Fábíán Péter által feldúsított Bulgakov-komédia zsúfolásig teli

van vicces kiszólásokkal, utalásokkal, asszociációkkal, idézetekkel, Madáchtól Petőfin, Arany Jánoson, József Attilán, Adyn, Babits on át Bródy és Mohácsi Jánosokig. Hogy a más Bulgakov-művekből (például a *Kutyaszívből* vagy a *Mester és Margaritából*) vett szavakat és szereplőket ne is említsem. Mégsem fullad szóözönbe és káoszba a dolog, és az annak köszönhető, hogy a társulat pergőn, lendületes játékkedvvel viszi előre az előadást. Ehhez komoly segítséget nyújt Szakács Ferenc díszlete a maga egyszerűségével és praktikusságával. A színpadot három, hátrafelé egyre magasabb szintre tagolták. Elöl a szegényes lakás Tyimofejev (a szemüvegben okvetlenül tudós forma Rédei Rolandé). Az időgép és a hozzá való magas, fémes kagylószék az egyetlen berendezési tárgy. A masinán azért dolgozik elszántan a feltaláló, mert elege van a jelenből. „Legyek bármikor, csak most nem.” Evvel szemben a négy évszázadot visszaeső házfelügyelő egyáltalán nem kívánczik máshová. Szerinte az övék „a létező korszakok legszebbika (sic!)”.

Áttetsző függöny választja le a hátrább lévő lakást, Spak polgártársét. Őt Iván cárunk (Gömöri Krisztián) gúnyosan tücsöknek nevezi, mivel a szomszédot játszó, magas, vékony, hátán akárha rovarirtó vagy permetező berendezést hordó Szegezdi Róbertnek valóban sikerül tücsökre hasonlítani. A leghátsó emelvény a cár helyszíne, trónnal, amelynek rácsos mintázata az időgépen éppúgy visszaköszön, mint a színpad oldalfalainak csöves állványain. Ez a sávós színpadképszerkezet különösen jól jön

akkor, amikor hőseink keresztbe futkosva menekülnek éppen akár a cár opricsnyikjai, akár egy nagy orosz medve elől.

Az előadás tartalmaz néhány olyan jelenetet, amely Bulgakovot meglepné, de talán nem olyan nagyon. Került ugyanis egy Dzsugasvili (egyszerűbben Zsugas Vili) nevű szereplő, aki sok éven át Sztálin dublőrjeként szolgálta a hazát, mígnem jobb lett, mint az eredeti, erre kirúgták. Ezt a figurát Jakab Tamás játssza illúziókeltő sminkben, parókában, busa bajusszal, vörös posztókabátban. Akad egy kettőse az idetévedt Iván cárral (Gömöri Krisztián), amelyben megosztják egymással népsanyargatási és ellenségirtási tapasztalataikat. Egy másik plusz szereplő Gömböc kutya, akinek képében Turi Péter az előadás zenés jellegéről is gondoskodik, amikor szuggesztíven előadja oroszul Alla Pugacsova nagy slágerét, az *Arlekinót*. A másik híres Pugacsova-számot, a *Millió rózsaszálat* a Cárné (egyben házfelügyelőné) Szilágyi Annamária énekli el. A cári udvarban rendezett lakoma egyébként is nagy buliba torkollik. Sírva vigadás folyik a *Bunkócskára*. A Kárász Zénó, Menczel Andrea és Szegezdi Róbert alkotta zenészhármas léggitározik, légfurulyázik és légdobol hozzá. Menczel Andreáról el kell mondanom, hogy ő egyébként Tyimofejev feleségét, a Zina Mihajlovna nevű kikapós szőke színésznőt játssza elragadóan flottul, tökéletes ritmus- és stílusérzéssel. A Miloszlavszkijt megformáló Vicei Zsolt szintén ki-

váló: fanyar értelmiségi rezonórt kerekít a kisstílű bűnözőből. A „tejföl” és a pálma mindazonáltal a kettős főszerepet adó Gömöri Krisztiáné. Kerekded, zömök, Mikó István alkatú színész erős komikus tehetséggel, amelyet imponálóan kontroll alatt tart. Tehát pontos és mértéktartó. Kihasználja a ziccerlehetőségeket – például amikor álruhás házmesterként, merev cári köpönyegében többször is lecsúszik a cár trónusáról –, de nem esik túlzásba. Álcárként némán a legszeretnivalóbb figura, nagy, csodálkozó szemekkel, mafla arccal. A szovjet rendszer kishatalmi pozíciója kihozza ugyan az állatot belőle, de azért nem olyan veszedelmes háziállat ő.

Az előadás utolsó, néma jelenete némiképp talányos. Egy hosszú-hosszú asztal jelenik meg a legmagasabb szinten. Bejön Jakab Tamás a maga sztálini külalakjában. Lásan leveszi a parókáját, a bajuszát, majd leül az asztal végéhez. Vár. Végül kinéz ránk. Ez az utolsó képe az előadásnak. Gondoljon róla mindenki, amit akar. Tudom is, hogy én mire gondoljak.

129

Iván, a rettentő. A Szegedi Nemzeti Színház előadása. Szerző: Mihail Bulgakov, Fábán Péter. Szereplők: Gömöri Krisztián, Szilágyi Annamária, Vicei Zsolt, Rédei Roland, Menczel Andrea, Szegezdi Róbert. Turi Péter, Kárász Zénó, Jakab Tamás, Poroszlay Kristóf. Dramaturg: Gaál Anna. Díszlet: Szakács Ferenc. Jelméz: Jeli Sára Luca. Zene: Vinnai András. Rendező: Fábán Péter.